

**פרשת כי תשא
יהודה ראק**

מחצית השקל בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה

התרומה הוא בפסוק י"ג, המתאר את סכום התרומה, ולא ברור למה צריך כאן פסוק נפרד. כמו כן, העובדה שהנתנה מהווה תרומה מכפרת ידוע כבר מפסוקים קודמים ("ב - ג").

לכן, מסתבר שיש כאן בפרשה שתי בחינות¹.

חלוקת הפרשה לבחינות

כפי שראינו, פסוקים י"ד - ט"ו מהווים כפילות ביחס לפסוקים י"ב - י"ג; זהו הבסיס לחלוקה לבחינות (להלן: I - II):

I. (יב) כִּי תִשָּׂא אֶת ראש בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתַנוּ אִישׁ כַּפָּר נִפְשׁוֹ לַה' בַּפֶּקֶד אֹתָם וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בַּפֶּקֶד אֹתָם:

(יג) זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעֶבֶר עַל הַפְּקֻדִים מִחֻצֵי הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקָּדָשׁ עֲשִׂירִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מִחֻצֵי הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַה':

II. (יד) כָּל הָעֶבֶר עַל הַפְּקֻדִים מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה יִתְּנוּ תְּרוּמַת ה':

(טו) הָעֲשִׂיר לֹא יִרְבֶּה וְהִדָּל לֹא יִמְעִיט מִמִּחְצֵי הַשֶּׁקֶל לְתַת אֶת תְּרוּמַת ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם:

כבר עתה, לפני שנשייך את פסוק ט"ז, ניתן להבחין בהבדל הבסיסי בין הבחינות:

בבחינה I, פסוק י"ב מגדיר חיוב יסודי של כופר נפש בעת ספירת בני ישראל - המפקד הוא מחייב המצווה, ותוכנה הוא כופר נפש. פסוק י"ג עובר לפרטי המצווה: הסכום המדוייק שישמש לכופר הנפש הנ"ל (מחצית השקל בשקל בקדש), ואפיון משני של הנתנה ("תרומה לה", ונשוב לנקודה זו בהמשך).

בבחינה II, פסוק י"ד קובע חיוב יסודי של תרומה לה'. כאשר בחינה II נקראת כשלעצמה, במנותק מבחינה I, חיוב זה של תרומה לה' איננו תלוי במחייב של ספירה ומפקד, אף על פי שהחייבים בו הם "כל העובר על הפקודים" (נשוב גם לנקודה זו בהמשך). מסתמית הדברים נראה שחיוב תרומה זה חל באופן מיידי. התרומה איננה מאופיינת באופן

בשיעור זה נעסוק בפרשת מחצית השקל (פרק ל', פסוקים י"א - ט"ז), ונתמודד עם שני סוגים של קשיים בעניינה: קשיים פנימיים, בתוך פרשת מחצית השקל; וקשיים בעניין היחס שבין פשט הפסוקים לבין ההלכה. כפי שנראה, הבנה יסודית של הפרשה תאפשר לנו להבין גם את הפערים שבין הפרשה לבין ההלכה.

A. שתי הבחינות בפרשת מחצית השקל

הכפילויות בפרשת מחצית השקל

נביא תחילה את לשון הפרשה:

(יא) וַיִּדְבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

(יב) כִּי תִשָּׂא אֶת ראש בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתַנוּ אִישׁ כַּפָּר נִפְשׁוֹ לַה' בַּפֶּקֶד אֹתָם וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בַּפֶּקֶד אֹתָם:

(יג) זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעֶבֶר עַל הַפְּקֻדִים מִחֻצֵי הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקָּדָשׁ עֲשִׂירִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מִחֻצֵי הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַה':

(יד) כָּל הָעֶבֶר עַל הַפְּקֻדִים מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה יִתְּנוּ תְּרוּמַת ה':

(טו) הָעֲשִׂיר לֹא יִרְבֶּה וְהִדָּל לֹא יִמְעִיט מִמִּחְצֵי הַשֶּׁקֶל לְתַת אֶת תְּרוּמַת ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם:

(טז) וְלִקְחָתָּ אֶת כֶּסֶף הַכֹּפָרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזָכְרוֹן לִפְנֵי ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם:

(פרק ל').

בפרשה ניתן להבחין בשני קשיים עיקריים:

A. התוכן של פסוק י"ד, שכל נפקד צריך לתת תרומה לה', ידוע כבר מהפסוקים הקודמים. אמנם, הגיל המדוייק של הנפקדים - "מבן עשרים שנה ומעלה" - מתחדש בפסוק זה, אבל הפסוק איננו מנוסח באופן שזהו עיקר חידושו (כגון: 'כל איש מבן עשרים שנה ומעלה יעבור על הפקודים'); ועוד, שניתן היה לשלב מידע זה בנקל בפסוק י"ג (כגון: 'זה יתנו כל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה מחצית השקל בשקל בקדש...'). אם כן, מה הצורך בפסוק זה כמשפט עצמאי?

B. פסוק ט"ו מדגיש את שוויוניות התרומה ("העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל"), ומאפיין את הנתנה כתרומה מכפרת ("לתת את תרומת ה' לכפר על נפשתיכם"). אולם, המקום הטבעי להדגשת שוויוניות

¹ שיטת הבחינות פותחה על ידי מ"ר הרב מרדכי ברויאר. את דברי הרב ברויאר על אודות שיטתו ואת פרשנותו באמצעות שיטתו ניתן למצוא בספריו "פרקי מועדות" ו"פרקי בראשית", וכן בספר "שיטת הבחינות" של הרב מרדכי ברויאר. לפי שיטת הבחינות, הקב"ה כתב את התורה במבנה ריבודי, עם סיפורים או קטעים הלכתיים מקבילים, 'בחינות' שונות, שכל אחד מהם יכול לעמוד ולהקרא בפני עצמו, באופן שתתכנה סתירות ביניהם. לעיתים רבות הבחינות משולבות זו בזו ליצירת קטע מצורף. הסיפור המצורף מטשטש את נקודות המעבר מסיפור לסיפור, אבל גם משמר את הקשיים שבמעברים ביניהם. כל סיפור מביע תוכן עצמאי, שהוא חשוב כשלעצמו, ויש יחס ביניהם המצדיק את שילובם בקטע אחד. באמצעות הקשיים הנובעים מצירוף הבחינות, כגון כפילויות וסתירות, ניתן לחשוף את שתי ה'בחינות' העצמאיות ולאחר מכן לעמוד על משמעותיהן.

כאן גיישם מתודולוגיה זו לפרשת מחצית השקל.

מחייב המצווה ואופייה היסודי: בחינה I מדברת על נשיאת ראש בני ישראל כמחייב של כפרה, בעוד בחינה II מדברת על הצורך בתרומה למלאכת המשכן כמחייב יסודי, כאשר בהקשר זה יש גם צורך בכפרה.

מדוע יש כאן צורך בכפרה? עלינו לענות על שאלה זו לגבי כל אחת מהבחינות בנפרד.

כאמור, בבחינה II הצורך בכפרה איננו המחייב של מצוות נתינת מחצית השקל, אלא הוא מתעורר בהקשר הצורך בתרומה למלאכת המשכן. מסתבר שיש לראות את הצורך בכפרה כאן כנובע מקרבת שכינה. באופן כללי, הקשר של קירבה לשכינה מעורר את מידת הדין ומצריך כפרה³. תהליך עשיית המשכן מקרב את השכינה, וממילא דורש כפרה עוד טרם עשייתו. התורה ממלאת אחר חסרון זה על ידי קביעת שיעור קבוע ושוויוני בתרומה לעשיית המשכן.

בבחינה I, כאמור, עולה שבשעת ספירה ומפקד של בני ישראל יש צורך מיוחד בכפרה. מדוע? רש"י מסביר:

"ולא יהיה בהם נגף" - שהמניין שולט בו עין הרע, והדבר בא עליהם...

בדומה לכך מופיע גם ברמב"ן ובמפרשים אחרים. בהמשך נציע הסבר אחר לצורך בכפרה בבחינה I.

מכאן, נפנה לעיון בדין מחצית השקל בהלכה, לדורות.

ג. ההבדלים בין מחצית השקל במדבר לבין מחצית השקל לדורות

הקשיים בחיוב מחצית השקל לדורות

אם היינו צריכים לנחש, על פי המצוי בפרשיות, מה יהיה הדין לדורות, מן הסתם היינו אומרים שהחיוב של נתינת מחצית השקל בהקשר של ספירה ומפקד יהיה חיוב לדורות; לעומת זאת, החיוב של הבאה בהקשר של תרומה למשכן (בעקבות החלוקה לבחינות, בהתאם לבחינה II), מעורר בהקשר הזמני הספציפי של עשיית המשכן, ואיננו רלוונטי לדורות.

אולם, דין מחצית השקל מופיע בהלכה כחיוב אישי שנתי של תרומת מחצית השקל לצורך רכישת קרבנות הציבור; לעומת זאת, במקורות תורה שבעל פה אין זכר להלכה לדורות של נתינת מחצית השקל בעת ספירה ומפקד (נפרט את הדברים בהמשך). אם כן, יש כאן שאלה כפולה: להיכן נעלם חיוב נתינת מחצית השקל בעת ספירה ומפקד, ומהיכן נולד חיוב נתינה שנתי לצורך הקרבנות?

נדון בכל אחת משאלות אלה בנפרד.

פשר העלמות החיוב בשעת מניית ישראל

נפתח בשאלת חיוב הנתינה בעת ספירת ישראל.

יסודי ככופר נפש, ומטרתה היסודית איננה כפרה. אולם, באופן משני יש צורך בכפרה, וצורך זה מחייב שתוכן התרומה יהיה סכום שוויוני:

(טו) הָעֵשִׂיר לֹא יִרְבֶּה וְהֵדֵל לֹא יִמְעִיט מִמִּחְצִית הַשֶּׁקֶל לְתֵת אֶת תְּרוּמַת ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֵׁיכֶם:

את מגמתה של תרומה זו של בחינה II ניתן להבין על פי הקשר הדברים: פרשה זו היא דיבור של ה' למשה הבא מייד בעקבות הדיבור הארוך של ה' למשה המשתרע על פני כל פרשות תרומה ותצווה (פרק כ"ה, פסוק א' - פרק ל', פסוק י'), והפותח בציווי על איסוף תרומה מבני ישראל למלאכת המשכן (פרק כ"ה, פסוקים א' - ט'). לפי זה, נראה שבחינה II כאן באה להוסיף מרכיב לתרומה: בתחילת פרשת תרומה ציווה ה' לאסוף תרומה שהיא נדבה אישית, כל איש לפי נדיבות לבו, וכאן, בדיבור זה, התורה מוסיפה לתרומה מרכיב שוויוני של מחצית השקל לכל עובר על הפקודים.

פסוק ט"ז מתייחס לכסף הנאסף כ"כסף הכפורים". נראה שתיאור זה מתאים יותר לבחינה I, בה הכפרה היא אפיון יסודי של המצווה ("ונתנו איש כפר נפשו"), מאשר ל-II, בה הכפרה היא רק בסיס להגדרה משנית של הסכום השוויוני ("העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת ה' לכפר על נפשותיכם"²).

לסיכום החלוקה:

I: י"ב - י"ג, ט"ז.

II: י"ד - ט"ו.

משמעות פסוק ט"ז בתוך הקשרו בבחינה I היא שאף על פי שהצורך של מלאכת המשכן איננו המחייב הבסיסי של התרומה בבחינה זו, מכל מקום בפועל על הכסף להנתן לעבודת אוהל מועד. כפי שעולה מפסוקים י"ב - י"ג, המחייב היסודי של המצווה בבחינה זו הוא הצורך בכפרה בשעת נשיאת ראש בני ישראל, ובפועל כפרה זו מושגת על ידי נתינת מחצית שקל תרומה לה'. פסוק ט"ז מגדיר מה לעשות בפועל עם התקבלות תרומה זו, ומסיים בכך ששימוש זה אף תורם למגמה היסודית של הכפרה:

...וְהָיָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזָכְרוֹן לְפָנֵי ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֵׁיכֶם:

היחס בין הבחינות

מהו היחס בין שתי הבחינות?

שתי הבחינות מדברות על מצווה של נתינה קבועה של מחצית שקל, בעלת אופי של כפרה, כאשר הכסף הנאסף משמש בפועל למשכן. ההבדל בין הבחינות הוא במישור

2 מסתבר לראות את פסוק ט"ז כיחידה אחת (ב-I), ולא לפצל אותו ולשייך את חלקו השני ("מ'והיה") ל-II, שהרי "והיה" הוא לשון זכר, המתייחס ל"כסף הכפורים" הנזכר בתחילת פסוק זה, בעוד ב-II דובר קודם לכן רק על "תרומת ה'" בלשון נקבה, ואם חלקו השני של פסוק ט"ז היה שייך ל-II היה צריך להיות כתוב "והייתה לבני ישראל לזכרון" וכו' במקום "והיה לבני ישראל" וכו'.

3 במשמעות כפרה בכלל וביחסה לשכינה עסקנו בשיעור [לפרשת וישלח](#).

בעת מלחמה; הספירה היא פשוט ההקשר שבו פועלים להשגת הכפרה, כדי למנוע נגף בשעת המלחמה. פירוש המשפט "ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם" הוא: על ידי פקידתם, פקידה שיש עמה נתינת מחצית שקל על ידי כל העובר על הפקודים, לא יהיה בהם נגף לאחר מכן במלחמה. ומסתבר, שלא כל סכנת מלחמה מחייבת לפנייה מפקד, ספירה ונתינת מחצית השקל, אלא דווקא מלחמת כיבוש הארץ, מלחמה בה ה' שוכן בתוך בני ישראל, וארון ה' הולך בתוכם:

וְיִהְיֶה בְּנִסְעֵי הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ה' וַיִּפְצוּ אֲבִיבֵי וַיִּנְסוּ מִשְׁנֵאֵיךְ מִפְּנֵיךְ:

(במדבר, פרק י', פסוק ל"ה).

הצירוף של קרבת השכינה עם סכנת המלחמה מעלה את החשש שמא מידת הדין תקטרג על חטאי ישראל והם ינגפו לפני אויביהם. כדי למנוע נגף זה, יש לכפר בשעת המפקד הקודם למלחמה.

מעתה, מובן שהלכה זו איננה נוהגת לדורות, אלא דווקא במלחמה זו בשעתה - מלחמת כיבוש הארץ. משום כך לא מצאנו הלכה זו בדברי חז"ל, ולא הביא אותה הרמב"ם להלכה.⁶

6 פירוש זה עומד בסתירה, לכאורה, לעולה מהמשך הסיפור בספר שמות, בפרשת פקודי:

(כה) וְכִסֹּף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מֵאֵת כָּכֶר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וְחֲמֵשָׁה וּשְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ:

(כו) בָּקַע לְגִלְגָּלֹת מַחְצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֵבֶר עַל הַפְּקָדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְיָמְעָלָה לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשָׁת אֲלָפִים וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים:

(שמות, פרק ל"ח).

משמע, שהכסף נאסף בפקידת העדה, כלומר, משה מנה את ישראל, ובהקשר של מניין זה נתנו הנפקדים מחצית השקל כל אחד (לדעת הרמב"ן כאן, משה הבין מכלל פרשיית מחצית השקל שמצופה ממנו לערוך עתה ספירה). תיאור זה עומד בניגוד לדברינו שמדובר רק במפקד צבאי לקראת מלחמה - שהרי ספירה כזו ארעה רק מאוחר יותר, בתחילת פרשת במדבר.

אולם, נראה שעניין זה תלוי בפירושו השורש פ.ק.ד.: על פי הפסוקים שלנו, כנראה, המפרשים פירשו שיש לשורש זה (גם) משמעות של מניין: "לפקוד" פירושו למנות ולספור; וכיוון ש"כסף פקודי העדה" מתפרש במובן זה, גם הכותרת לקטע שבו ביטוי זה מופיע מתפרש במובן זה: "אלה פקודי המשכן, משכן העדות, אשר פוקד על פי משה" (שם, פסוק כ"א) פירושו (על פי שיטתם) "אלה המניינים שמנה משה עבור המשכן". אולם, פירוש זה קשה, כיוון שהמשך הקטע עוסק במכלול חומרי הגלם והאנשים שגוייסו לעשיית המשכן (והשימושים שנעשו בהם: "עבודת הלויים... ובצאל... עשה את כל אשר צוה ה' את משה, ואתו אהליאב... כל הזהב העשוי למלאכה... וכסף פקודי העדה... ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת... עשה ויום לעמודים וצפה ראשיהם וחשק אתם. ונחשת התנופה... ויעש בה את אדני פתח אהל מועד ואת... ואת... ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגד שרד...") ורק לגבי המתכות (זהב, כסף, ונחשת) מופיע מניין; אם "פקודי העדה" הם "מנייני העדה", למה נשמטו מנייני שאר חומרי הגלם?

רשב"ם מפרש שהכותרת מתייחסת רק למתכות:

"אלה פקודי" - חשבון הכסף והזהב והנחשת.

לדעת הרמב"ן כאן אכן יש חיוב לדורות של נתינת מחצית השקל בעת ספירה ומפקד (ובכך, לדעתו, טעה דוד ונענש על כך)⁵, וכן דעת הגר"א באדרת אליהו כאן. אולם, כאמור, במקורות תורה שבעל פה אין לכך מקור, וגם הרמב"ם איננו מזכיר חיוב כזה, אלא רק חיוב של נתינה שנתית קבועה לצורך קרבנות (ספר המצוות, עשין, קע"א; הלכות שקלים, פרק א', הלכה א').

כדי להצדיק את היעלמותו של חיוב זה מתורה שבעל פה, יש צורך להסביר את המצווה באופן שהוא שייך להקשר ספציפי הרלוונטי רק לשעתו. ההסבר שהבאנו לעיל, לפיו הצורך בכפרה בעת מניית ישראל נובע מחשש עיין הרע, כנראה איננו מתאים לכך, ויש להציע הסבר אחר.

מסתבר, שיש להבין את הספירה שמדובר עליה כאן על פי ספירה אחרת - הספירה שנצטווה עליה משה בתחילת ספר במדבר. שם כתוב:

(א) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינִי בְּאֵהָל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּשָׁנָה הַשְּׁנִית לְצֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לְאָמֹר:

(ב) שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתְּךָ לְבֵית אֲבֹתְךָ בְּמִסְפָּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגִלְגָּלְתָם:

(ג) מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְיָמְעָלָה כָּל יֶצֶא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצַבְּאֹתָם אֹתָהּ וְאֶהְיוּ:

(במדבר, פרק א').

ומסביר רשב"ם:

לפי שמעתי צריכים ללכת לארץ ישראל, ובני עשרים ואומים לצאת בצבא המלחמה... ולכן צוה הקב"ה בתחילת חודש זה למנותן.

(שם, פסוק ב').

כלומר, מדובר במפקד צבאי ("כל יוצא צבא"), והספירה נצרכת עבור מלחמת הכניסה לארץ.

כך יש להסביר גם אצלנו, בספר שמות: "כי תשא את ראש בני ישראל" פירושו 'כאשר בקרוב תמנו את הפקודים לקראת מלחמת כיבוש הארץ', ולא 'בכל עת שתמנה את בני ישראל (לכל צורך שהוא)'. מעתה, יש להבין שה"נגף" שהתורה חוששת ממנו ("ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם" [פסוק י"ב]) איננו תוצאה של הספירה, אלא של המלחמה: לא הספירה עצמה היא המחייבת את הכפרה (כפי שפרשו רש"י ורמב"ן), אלא הסכנה שמרחת מעל ראשי ישראל

4 ראו: שמואל ב פרק כ"ד.

5 בדברי הרמב"ן משמע גם שיש גם חיוב לדורות של נתינת מחצית השקל לבדק הבית, כחיוב נפרד ממחצית השקל הניתן לקרבנות. וצ"ע, שחיוב זה איננו מופיע בחז"ל, למעט בברייתא ובממרות שהבאנו בעניין 'שלוש תרומות', ושם בפשטות רק נאמר שהיתה תרומה כזו בשעתה, ולא שהדבר נוהג לדורות. הרמב"ן מתבסס גם על הפסוקים בדה"ב כ"ד, אבל שם ניתן לפרש שרק בנו על המודל של משה ולא שהחיוב קיים מדין תורה.

פשר חיוב נתינת מחצית השקל לדורות

כאמור, יש פער בין תורה שבכתב לבין תורה שבעל פה גם בכיוון ההפוך: ההלכה קובעת חיוב דאורייתא של נתינת מחצית השקל מידי שנה לצורך הקרבנות⁷, עניין שאין לו זכר בפשט תורה שבכתב.

הירושלמי בשקלים (ב:) דורש חיוב זה מן הפסוקים:

ר' חגי בשם רשב"נ: שלש תרומות נאמרו בפרשה זאת: תרומת אדנים, ותרומת שקלים, ותרומת המשכן. "דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה" (שמות, פרק כ"ה, פסוק ב') - זו תרומת אדנים; "מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי" (שם) - זו תרומת שקלים; "וזאת התרומה אשר תקחו מאתם" (שם, פסוק ג') - זו תרומת המשכן.

(שמות, פרק ל"ח, פסוק כ"א).

רש"י משלים את החסר על ידי שהוא "ממציא" גם מניין לכלים:

"אלה פקודי" - בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחשת, ונמנו כל כליו לכל עבודתו. (שם)

אולם, מסתבר יותר לפרש גם בהקשרים אלה את השורש פ.ק.ד. במשמעותו הברורה יותר של מינוי וקריאה, ציווי וגיוס, כפי שעולה למשל מהביטוי "פקודי החיל" (במדבר, פרק ל"א, פסוק י"ג). פירוש פקידה זו איננו מניין, אבל לעיתים היא לצורך מניין. כך, למשל במדבר, פרק ג', פסוק מ':

...פָּקֵד כָּל בָּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבְּנֵי חֹדֶשׁ וּמִעֵלָה וְשָׂא אֶת מִסְפַּר שְׁמֹתָם:

כך גם במדבר, פרק א', פסוקים ב' - ג': הפסוק מצווה קודם על המניין, ואחר כך מציין שלשם כך יש לקרוא לנמנים:

(ב) שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגִלְגָּלְתָּם:

(ג) מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמִעֵלָה כָּל יֶצֶא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצַבְּאֹתָם אֲתֶה וְאַהֲרֹן:

לענייננו, יש לפרש כך: "כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם" - כאשר תבוא לספור את הקרואים למלחמה, "ונתנו איש כפר נפשו לה' בפקוד אותם" - כל אחד יתן כפר נפש כאשר הוא נקרא להספר. ובפרשת פקודי: "אלה פקודי העדה" - אלה האנשים והדברים שנקראו וגויסו לעשיית המשכן: עבודת הלוויים, בצלאל ואהליאב, כל הזהב העשוי למלאכה (והתורה מוסיפה להעיר על מניין הזהב במשפט עצמאי: "ויהי זהב התנופה..."), הכסף, נחשת התנופה, והתכלת והארגמן ותולעת השני. בתוך קטע זה הכסף מכונה "כסף פקודי העדה", כלומר, הכסף שגויס ונאסף מן העדה - לא במניין (כמתואר בבחינה I), וכפי שאמור להתרחש רק במניין לקראת מלחמת הכניסה לארץ), אלא באיסוף תרומה לצורך עשיית המשכן (כמתואר בבחינה II).

7 מסכת שקלים עוסקת בפרטי הדינים של הלכה זו, ומשמע ממנה שחיוב זה הוא דאורייתא. כך, למשל, חיוב השקלים מופיע ברשימת חיובי נתינה אחרים שהם דאורייתא:

השקלים והביכורים אינן נוהגין אלא בפני הבית, אבל מעשר דגן ומעשר בהמה ובכורות נוהגין בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית. (פרק ח', משנה ח')

גם מוני המצוות מנו חיוב זה כמצווה דאורייתא, למשל הרמב"ם:

...שצוונו לתת מחצית השקל בכל שנה.

(ספר המצוות, עשין, קע"א).

...תרומת שקלים - לקרבן...

אמר ר' אבון: אף בפרשה הזאת נאמר בה ג' תרומות: "מחצית השקל תרומה לה" (פרק ל', פסוק י"ג) "יתן את תרומת ה'" (שם, פסוק י"ד); "לתת את תרומת ה'" (שם, פסוק ט"ו)⁸.

אולם, ניכר מסגנון הדברים שמדובר בדרשות המסמיכות את הדין על הפסוקים, ובוודאי בפשט הפסוקים אין יסוד לחיוב קבוע שנתי של מתן מחצית השקל לקרבנות⁹. גם הגר"א באדרת אליהו כאן הסיק שחיוב זה הוא הלכה למשה מסיני, שחז"ל רק הסמיכוהו על הפסוקים כאן.

אולם מסתבר שאכן ניתן למצוא בסיס בתורה שבכתב לחיוב זה. הגמרא במגילה כט: מביאה את דעת רב, המפרש את דברי המשנה (שם כט). האומרת "ראש חדש אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים", שאין הכוונה לפרשת מחצית השקל בתחילת פרשת כי תשא (כפי שנפסק להלכה וכפי שאנו נוהגים כיום), אלא לפרשת תמידין ומוספין (לפחות עד סוף מוסף של ראש חדש) בפרשת פנחס (במדבר, פרק כ"ח, פסוק א' - פרק ל' פסוק א'). הגמרא מצדיקה את הכינוי 'פרשת שקלים' לדעה זו על פי דרשתו של ר' טבי בשם ר' יאשיה:

"זאת עולת חדש בחדשו" (במדבר, פרק כ"ח, פסוק י"ד) - אמרה תורה: חדש והבא קרבן מתרומה חדשה.

הלכה זו של ר' יאשיה קובעת את זמן איסוף תרומת הלשכה ואת תדירותו - איסוף שנתי לקראת חודש ניסן. אולם, לכאורה יש לתמוה לא רק על הכינוי 'פרשת שקלים', אלא גם על עצם ההחלטה לקרוא בפרשה זו: הרי סיבת הקריאה היא, כפי שעולה מהגמרא במגילה¹⁰, משום שבזמן

8 שתי המימרות האלה, של ר' חגי בשם ר' שמואל בר נחמן ושל ר' אבון, בנויות כנראה על ברייתא המובאת במסכת מגילה (כט:):

כדתני רב יוסף: שלש תרומות הן: של מזבח - למזבח, ושל אדנים - לאדנים, ושל בדק הבית - לבדק הבית.

רב שמואל בר נחמן פירש שכוננת הברייתא היא לדרוש שלוש תרומות אלה מהפסוקים בתחילת פרשת תרומה; ופירש עוד, שהתרומה לבדק הבית הנזכרת בברייתא פירושה התרומה החד-פעמית למשכן ("ויקחו לי תרומה"), והתרומה למזבח הנזכרת פירושה חיוב מתן מחצית השקל לדורות. ר' אבון חלק או הוסיף שניתן לדרוש ג' תרומות מפרשת שקלים, ולא דווקא מפרשת תרומה. הגמרא במגילה כט: מיישבת את דעת שמואל, הסובר שקוראים לקראת ר"ח אדר בפרשת כי תשא, על פי ההנחה ששלוש התרומות הנזכרות בברייתא נדרשות מפרשת כי תשא, כדעת ר' אבון בירושלמי.

9 רש"י כאן על פסוק ט"ו מנסה לעגן בפסוקים את חיוב מתן מחצית השקל לקרבנות, על ידי שהוא מפרש את הביטוי "לכפר על נפשתיכם" כרמז לקרבנות, הבאים לכפרה. אף הרמב"ן בסוף דבריו צועד בכיוון זה (והולק על רש"י בשאלה האם חיוב זה התקיים בעת המפקד בפרשת במדבר). אולם, חז"ל עצמם לא הזכירו התבססות על פסוק זה, וגם בפסוק זה קשה לראות כאן רמז ישיר לקרבנות. ועוד, שאם נקרא את הפסוק כרמז לקרבנות, התוצאה המתבקשת היא לכאורה להצריך נתינת מחצית השקל מכל מי שמביא קרבן - ולא דווקא באיסוף קבוע עבור קרבנות ציבור.

אם כן, מסתבר שיש לראות את ההלכה של מחצית השקל כיונקת משני המקורות: פרשת פנחס, הקובעת את עצם חיוב קרבנות ציבור ובכך בעקיפין גם חיוב איסוף תרומה תקופתי; ופרשתנו, הקובעת שהקשר של איסוף תרומה למקדש מחייב כפרה באמצעות מרכיב שוויוני בסך מחצית השקל.¹² צירוף שני המקורות מוליד הלכה של חיוב קבוע, שנתי, של נתינת מחצית השקל למקדש, לצורך רכישת קרבנות ציבור.

• •
 • כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון וליהודה ראק, תש"ס •
 • לשאלות והערות ניתן לפנות ליהודה ראק בדוא"ל •
 • yrock20@gmail.com •
 • נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי •
 • •
 • בית המדרש הוירטואלי •
 • מיסודו של •
 • The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash •
 • האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> •
 • האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> •
 • משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 •
 • דוא"ל: office@etzion.org.il •
 • •

זה בשנה היו 'משמיעין על השקלים' (משנה ריש שקלים), ואם כן, מדוע לקרוא פרשה שאין בה זכר לשקלים, אלא רק שקיימת דרשה הדורשת ממנה את מועד תחילת השימוש בתרומה הנאספת, ולא מהפרשה המדברת על עצם חיוב נתינת מחצית השקל?

מסתבר, שלדעת רב עיקר המחייב של הנתינה השנתית של מחצית השקל איננו פרשתנו, אלא המחייב היסודי הוא עצם הדרישה לקרבנות ציבור תמידיים. הציווי על הציבור להקריב לה' תמידים כסדרם ומוספים במועדיהם, עם יתר חובות עבודת הציבור במקדש, מחייב תרומה ציבורית ללשכת המקדש עבור הקרבנות. משום כך, פרשת תמידים ומוספים של פרשת פנחס היא אכן הפרשה המתאימה להקרא כדי להשמיע על חיוב תרומה זו; ומשום כך מתאים היה לר' יאשיה לדרוש מפרשה זו פרט הלכתי בהקשר חיוב זה, דהיינו את תדירות חידוש הקרבנות מתרומה זו¹¹.

אולם, מקור זה יכול לחדש רק את עצם הצורך באיסוף תרומה ציבורית, ולא את קביעת סכום התרומה למחצית השקל. נראה שקביעה זו נלמדת מפרשתנו. כפי שראינו, פרשתנו (בבחינה II, פסוק ט"ו) קובעת שההקשר של איסוף תרומה לעשיית המשכן מצריך כפרה באמצעות קביעת מרכיב שוויוני של התרומה בסכום זהה לעשיר ולדל. כנראה, ההלכה משווה בין איסוף קבוע לצורך קרבנות לבין האיסוף שהיה בשעתו לעשיית המשכן. בשני המקרים מדובר באיסוף תרומה לצרכי מקדש, וכשם שהאיסוף בשעתו לצורך עשיית המשכן חייב כפרה באמצעות קביעת מרכיב שוויוני של התרומה בסכום מחצית השקל, כך גם האיסוף לדורות לצורך קרבנות ציבור מחייב כפרה באמצעות קביעת מרכיב שוויוני של התרומה בסכום מחצית השקל.

ההלכה נפסקה כדעת שמואל (מגילה כט:), שלקראת ר"ח אדר קוראים בפרשת כי תשא ולא בפרשת פנחס. אולם, אין סיבה להניח ששמואל חולק על רב בהבנת עצם דין מחצית השקל ומקורותיו; מסתבר שהם נחלקו רק בזה, שלדעת רב קוראים בפרשה המהווה מקור למחייב היסודי להלכה של מחצית השקל, בעוד לדעת שמואל קוראים בפרשה המהווה מקור לתיאור הנתינה עצמה, כפי שהיא בפועל.

11 ניתן להביא סיוע לכך שהפרשה בכי תשא איננה המקור היסודי להלכה של מחצית השקל לדורות, מלשון התוספתא:

משל לאחד שעלתה לו מכה ברגלו, והיה הרופא כופתו ומחתך בבשרו בשביל לרפאותו. כך אמר המקום: משכנו את ישראל על שקליהן, כדי שיהו קרבנות צבור קריבין מהן, מפני שקרבנות צבור מרצין ומכפרין בין ישראל לאביהן שבשמים. וכן מצינו בתרומת שקלים ששקלו בני ישראל במדבר, שנאמר "ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל" (שמות, פרק ל', פסוק ט"ז).
 (תוספתא, שקלים א', ב').

אחרי שהתוספתא קובעת שמשכננו על מחצית השקל ושהדבר הוא לתועלת ישראל כיוון שמחצית השקל מכפרת, התוספתא מביאה עניין זה גם מהפסוק, אבל לא כציון מקור (בלשון "שנאמר" או בלשון דומה), אלא כנאמרה: "וכן מצינו". מכך נראה שחיוב נתינת מחצית השקל לדורות וחיוב נתינת מחצית השקל של הפרשה אינם זהים.

12 על פי דברינו מתבאר גם קושי נוסף. בפרשתנו חיוב מחצית השקל הוא רק על בן עשרים ומעלה (פסוק י"ד). לפי גרסת מפרשי הירושלמי שקלים א', ג', קטן שהגדיל אבל הוא עדיין פחות מבן כ', "תובעין ממנו (לשלם את מחצית השקל) אבל אין ממשכנין (אם הוא לא שילם)", ולדעת התקלין חדתין הביאור הוא שחיוב דאורייתא הוא רק מבן כ', ומדרבנן לכל גדול. לפי זה, אין בעניין זה הבדל בין המצוי בפרשה לבין ההלכה (מדאורייתא). אולם, הראשונים כנראה גרסו אחרת בירושלמי, וסוברים שלהלכה כל גדול חייב במחצית השקל מדאורייתא. כך ברמב"ן על התורה כאן בפירושו, כן נראה מדעת הרמב"ם שספתם "מצות עשה מן התורה ליתן כל איש מישראל מחצית השקל בכל שנה ושנה" (הלכות שקלים, פרק א', הלכה א'), ופטר רק קטן (שם, הלכה ז'), וכך משמע גם בפשט המשנה בשקלים בפרק א' הלכה ה' (ולעניין הירושלמי - ברמב"ם בפירושו המשנה במקום ובהלכות שקלים פרק א' הלכה י' משמע שהוא גרס שהחילוק הוא בין קטן שהתחיל אביו להביא עבורו, שאז שוב אינו פוסק, ותובעין אבל לא ממשכנין, לבין קטן שלא התחיל אביו לשקול על ידו, שאז גם אין תובעין, אבל אם נתן מקבלים ממנו).

מעתה, צריך עיון בדעת הראשונים: כיוון שבתורה מפורש שהחיוב הוא רק מבן כ', כיצד לדורות החיוב הוא לכל גדול? הרמב"ן הוכיח מזה שהחיוב לדורות איננו מעיקר פשט הפסוקים, אלא מרמז הנדרש מ"לכפר על נפשתיכם". אלא, שמלבד מה שכבר הקשינו על אפשרות זו, גם קשה שרמז כזה יחדש חיוב שהוא כל כך עצמאי עד שהוא מחייב יותר מן המצוי בפרשה (ראו משנת אליהו לבעל תקלין חדתין על הירושלמי שם). לפי דברינו ניחא: פרשתנו קובעת רק את הסכום השוויוני של מחצית השקל, אבל עיקר המחייב של דין מחצית השקל לדורות הוא חיוב קרבנות ציבור, ולעניין קרבנות ציבור בוודאי לא ניתן להקל ולאסוף רק מכל ראש משפחה המסוגל לעצמאות כלכלית, אלא יש צורך בשיתוף כל ישראל, ומשום כך כל גדול חייב.